

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение

Кара-Чыраанская средняя общеобразовательная школа

Сут-Хольскогочожууна Республики Тыва

Согласовано

ЗД по УВР Кар /Кара-оол Р.Ю./

« 01 » августа 2023 г

Утверждено

приказом директора школы

Ондар /Ондар О. Б./

от 31.08.23 № 88

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
ВНЕУРОЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

«Улусчу ужурлар»

Учитель физической культуры: Монгуш А.М.

(Ф.И.О. учителя)

Кара-Чыраа-2023 г.

Тайылбыр бижик.

1-ден 4 класстарга чедир сумелеп турар «Улусчу ужурлар» деп класстан дашкаар

кичээлчигештин программазынын кол сорулгазы:

1. тыва уругларны бодунун чонунун депшилгелиг узел-бодалдарынга , ужурларынга , чанчылдарынга дууштур остурер , кижизидер.

2 Уругну боду бодун ог-буленин , торел-болуктун толептиг толу , чаагай чанчылдарнын салгакчызы мен деп чоруур кылдыр хевирлээр.

3 Чонунун сузуктуг ужурларын сеткилинден хундулээр, медерээр, сагыыр, оске улуска тайылбырлап, дамчыдып , ол ышкаш хой националдыг чоннарнын культуразын ожаап чоруур кылдыр чанчыктырар

4 Торээн черинге , чонунга , дылынга чоргаарланып , унелеп билир толду хевирлээр.

Программа тыва болгаш оске-даа Топ Азия улунун 12 (60) чыл эргилделиг календарынга болгаш улусчу педагогиканын мозу-будуш талазы-биле эрте кижизидилге принципинге болгаш Тыва республиканын ооредилге черлеринге кижинин сузуун болгаш мозу-шынарын кижизидип сайзырадырынын концепциязынга даянган.

«Кижидилге болуру чажындан , аът болуру кунундан» деп улегер домак улусчу кижизидилгеге башкыларнын кол даяныр угланыышкыны болур.

«Улусчу ужурлар» деп класстан дашкаар кичээлди ооренип тургаш уруг дараазында чуулдерни билип алыр :

- «ийи айлыг уруг иезин таныыр , алды айлыг уруг адазын таныыр» дээн ышкаш : бодунун эн чоок кижилерин оске кижилерден ылгап билир;

- бодунун чугле кады торээн кижилерин эвес , а хан торээннерин билир, оларны хундулээр ужурлуг деп чуулду билир :

- чоннун чанчылдарын , ёзулалдарын сагып билир ;

- Тыва чоннун азырап чоруур мал-маганын таныыр , оларнын хар-назынын тодарадып , ылгап билир турар ;

- Торээн черинин тоогузун , черинин дугайында тоогу чугааларны чыып билир ;

- Чугле торээн чону эвес , а кожа-хелбээ чоннар, торел чоннарны , оларнын культуразын , национал байырлалдарын , дылынын дугайында билип алган турар;

- «Ог, аал, кодан» , «Тос чузун мал» , «Чон, чер , дыл» , «Кожа чоннар. Торел чоннар» дугайында билигни долузу-биле алган турар.

Класс бурузунге 34 шак бердинген. Ниити шактын санынче экскурсиялар, оюннар , моорейлер . ужуражылга шактары кирип турар. Эге класстарга «Ниити билиглер» болгаш «Эртемнер харылзаазы база бердинген.

Программаны Сундуй Галина Донгаковнанын удуртулгазы-биле А.С.Кечил-оол , Ч.Д. Сарыгларнын «Улусчу ужурлар» деп шенелделиг ооредилге эртемнинин 1-4 класстарга тургускан чижек программазы-биле тургускан.

«Улусчу ужурлар» программазын шингээткенинин планатынган тунелдери :

- Билип алган билиглерин , чоннун ажыглап чораан улегерин херек кырында амыдыралга ажыглаары.

- Школа иштинге эртип турар моорейлерге ажыглап киржири.

Личностуг (бот-тускайлан онзагайы)

Уругларнын сагыжы ак , угаан-медерели сайзырангай , топтуг-томааныг аажы-чаны хевирлетинер.

Чоннун сагып чораан чаагай чанчылдарын унелеп билир , ону сагып , амыдыралга ажыглап шыдаар кижиге болуп кижизиттинер.

Дыл – домаа , аажы-чаны , сеткил – сагыжы ак , ажык , биче сеткилдиг , дузааргак , хундулээчел уруг хевирлеттинер.

Метапредметиг тунелдер.

Чугаалажып турар кижизин дыёнап билир , чугааны кылып шыдаар, кижиге бурузу бодунга хамаарышкан бодалдыг , ону илередир эргелиг деп чуулду билип , унелеп билиринге белен.

Бодунун бодалын илередип , ол дээш туржуп шыдаар узел-бодалдыг.

Сорулганы салгаш , ону чедип алырынын аргаларын тодарадып шыдаар ; бодунун болгаш долгандыр турар кижилернин аажы-чанын шын унелеп билир.

Предметтиг (эртемге хамаарыштыр) тунелдер.

Уругларны чугаа культуразынга болгаш чугаалажып билиринге ооредир.

Улустун чаагай чаёчылдарын сеткилинден хундулээр , сагып билир , тайылбырлап билир , оске улуска дамчыдып чоруур кылдыр ооренген.

Болуушкуннарны бодамчалыг сайгарылгага даянып , дамчыдып билир.

1 класс. «Улусчу ужурлар»

№	Темазы	Билип алып чуулдери	Нийти билиглер	Эртем харылзаазы	шагы	хуну
1	«Ог-аал кодан» Кирилде кичээл	«Оол ададыг, омак-соок чурттуг» Огнун даштыкы хевири. Огнун нийти тургузуу.	Тыва – Азия дигтин тову. Тыва чурт чуруу-биле таньжылша. Торээн черим – аалым, суурум, хоорайым, чуртум. Терве, хараача, эжик, шывыглар. Дериг – хериги, оларнын туружу. Эт-сепке, дериг-херекселге хамааршкан улусу ужурлар.	Омак-соок, чурт, чурт чуруу. Чурулга «ог» Чурулга «ог ишти»	34 ш 1 ш	05,09
2	«Ог – чурттаар чер»	Огнун даштыкы хевири. Огнун нийти тургузуу. Огнун даштыкы хевири. Огнун даштыкы хевири.	Терве, хараача, эжик, шывыглар. Дериг – хериги, оларнын туружу. Эт-сепке, дериг-херекселге хамааршкан улусу ужурлар.	Чурулга «ог» Чурулга «ог ишти»	2 ш. 1 ш.	12,19/09 26,09
3	Ог - чаяачы	Отка хамааржыр хоруглар Огнун дериг-херекселинге хамааржыр тывызыктар	От, ог-чаяачы, хоруг.		1 ш.	05,10
4	«Тоогу билбеске – чазар, торел билбеске – турээр»	Отка хамааржыр хоруглар Огнун дериг-херекселинге хамааржыр сагыглар. «Бистин ог-булевис»	Эргип артаары, унер кирери, аяк-сава салыры, ок-бидже эдилээри, аптара-хааржак ужээри, бистиг херексел сагылгасы. Авазын хундулээри. Ачазын хундулээри. Алышкылар, угбашкылар, дкмашкылар.		1 ш.	31,10 07,11

	«Ада торели – алдын, ие торели – монгун»	«Даай коргенде чээн омак»	Тоогу, торел, ог-буле.	Орус дыл. Торээн чугаа.	1 ш.	14.11	
	Торел улус деп кымнарыл?	Торел улустун хундулежип адажыр ужуру.	хундулежир		1 ш.	21.11	
5	Олут ужуру	Ниити олут, кыс олут, эр олут. Олутка хамааржыр ужурулар.	Олут, олут ужуру.		1 ш.	28.11	
	Огге ужурулар	Огже унер киреринин ужурулары, мэндилежир, байырлажыр ужурулар. Улуг улус-биле чугаалажыр ужурулары.	ужур		1 ш.	05.12	
	Аянын чугаа ужурулары.	«Ие созун – ижип болбас, ада созун – ажырып болбас»			1 ш.	12.12	
	Чугаа уезинде сагыыр хоруглар.	Хол бутка, быгынга, салаага янзы-буру шимченигерге, арын-башка хамааршкан хоруглар.		Сагыыр, сагызын.		1 ш.	19.12
	«аалга кирген кижиге аяк ызырар, арга кирген кижиге саат дайнаар»	Аалчыны уткуурунун, чолукшуурунун, шайладыбырынын, чугаалажырынын, удээринин ужурулары.		Аяк эрий ызырар, чолукшуур.		2 ш.	16.12 09.01
6	Огбелерим хонаштары.	Чазаг, чайлаг, кузег, кыштаг хонаштарга ыдыктыг хамаарылга.	Аал коданы, огбе, огбе чурту, хонаш, ыдыктыг хамаарылга		1 ш.	16/12	
	Аал коданы				1 ш.		

	Мал-маган – тываарнын амыдыралындын дозу.	Тос чузун мал дугайында эге билиг.	Мал-маган, амадырал дозу, тос чузун мал.	Чурулга «Азырал дириг амытаннар»	1 ш.	23/1
	Мал-маган тывызыктарда, улегер-домактарда.	Мал-маганга хамаарышкан куш-ажылчы тоолдар.		Орус дыл «Домашние животные»	1 ш.	20/1
	Мал-маган тывызыктарда, улегер-домактарда.	Мал-маганга хамаарышкан улегер-домактар, тывызыктар			1 ш.	06/2
7	Тыва улустун байырлалы – Шагаа.	Шагаа – Тыва улустун байырлалы.	Шагаа, байырлал.	Орус дыл. Пиша. Ужугдел. Чем аймаа	1 ш.	12/20
	Чингине тыва оюннар. Хой улустун оюнаар оюннары.	Хой улустун ойнаар оюннары – «Сайзана», «Ак-ыяш», «Согур-аза», «Аскак-кадай»	Сайзана, Ак-ыяш, Аскак-кадай, Кажык		3 ш.	20/11 27/11 6/11
	Болук улустун ойнаар оюннары.	Хуреш, аьт чарыжы, чадаг чарыш.	Хуреш, чарыш.		1 ш.	13/11
8	Оюн дугайында ниити билиг.	Мал сооктери-биле ойнаар оюннар.	Мал сооктери		1 ш.	20/11
	Элээн каш кижии ойнаар оюннар.	Ча адары, кира адары.	Ча адар кира	Чурулга «Мээ ынак оюннарым»	1 ш.	
	Салаага оюннар	Салаага ойнаар оюннарнын хевирлери	Салаа Оюн хевирлер		1 ш.	
9	Сай-ла дашты чылып тургаш, сайзанактап	Сайзанактап тургузары. Оон хеоекселлери. Сайзана	Сайдажы Сайзана	Чурулга «Мээн оюну»	1 ш.	

оффисыгээр,	Сайзанагтап ойнаары	ээлери	Сайзанаг ээлери	1 ш.
10	Тунел кичээл БҮРЭ «Сайзанаг» «Буяныг огте чон чыглыр, будуктуг бяшка – куш чыглыр»		Буяныг ог, чон, будуктуг бяш куш.	1 ш. 2 ш.

2 класс.

«Тос-ла чузун малымайны азыраза , байыыр-ла мен» - 34 шак.

№	Тема	Билип алыр чуулдери	1 Нийти билиглер	Эртем харылзаазы	ш	Үнө
	Кирилде кичээл	«Тос-ла чузун малымайны азыраза , байыыр-ла мен»			1	
«Малдан халбактанг ан –бай, черден халбактанг ан- тодуг»		К.Кудажы «Кым эн ажыктыгыл?» (тоол	Халбактанган , бай , тодуг.		1	
		Азырал малдар	болуктээри: шээр мал , бода мал , чылгы мал.	Торээн чугаа «Азырал малдар»	1	
			Малдын назы-хары	Назы-хар болуктээри	1	
		Азырал малдарнын он-чузуну	Малдын чузунун , онун ылгап билир	Он-чузуну	4	
	Ат хуваалдазы	Эр , кыс болгаш чаш малдарнын ат хуваалдазы адаары	Ат хуваалдазы	«Ог-булевисте мал ажылы»	1	
	Ылгалдыг малдар	Салгал малы , ыдыктыг малдар , эжелик малдар.	Салгал , эжелик , ыдык.		1	
	Мал им-демдээ	Кодан ими , торел-болук ими . Имнернин хевирлери болгаш ужур-дузазы.	Им-демдек		1	
	Азырал малдарны кыйгырары	Мал толун алзыры-тоотпалаары, чучуулаары, хооглээри, чууктаары	Мал алзыры, тоотпа, чучуу, хооглээри, оскус.	Чурулга «Мээн малым»	2	

	Оёкус мал, Лөгөндө «Оёкус бодаган»	Оёкус мал, хостурган чаш мал. Ону азыраары.	Оёкус, хостурган.	1
	Кажыктаары	Кажык дугайында билиг. Кайыын алыры. Кажыктын талалары-биле малдар илередири.	кажык	1
«Кажык деп чул, билир сен бе?»	Кажык-биле оюннар	Аьт чарыштырары, дорт берге, шалбалаары, бодалажыры.	Бодалажыр шалбалаар	1
	О. Сувакпит «Хуулгаазын кажыктарым»	Кажыктын хуулгаазын чуулу. Аьт чарыжы	хуулгаазын	1
	Практиктиг кичээл	Кажык дугайында билиин хынаар.	Тыва оюннар	1
Моорей кичээл	Азырал малдарга хамаарышкан кожамыктар, йорээлдер тывызыктар.(чыыры)	Кожамыктар, улегер домактар, тывызыктар, члбарыг чыыры	Класстан дашкаар кичээл	1
	Кичээл-моорэй			1
«Хойлуг кижии нектиг кижии тодуг»	Сут, эьт, дук бээр малдар	Инек, бе, ошку, хой, сарлык.	Сут – ыдыктыг чем, ак чемнер, хымыс - суксун	1
	Сут-ыдыктыг чем. Сут улустун –аас чогаалында.	Суттен кылган ак чемнер, хымыс, хойтпак.	Чурулга «Кештен кылган хептер»- хостуг чурулга. Торээн чугаа – азырал малдар. Улустун аас чогаалы	1
Шагаа	Шагаа эртиреринин ёзулалдары.	Шагаа эртирери, оон ёзулалдары, белеткели.	Ёзулалдар, сагылгалар,	1

	Шагда оюунлары.		чолукшууру...	1
«Алды хана оомейни, азырап каан малы-майны»	Ог – кошкун огбелернин солуттунмас эдилели. Хана баштары.	Ог дугайында билиг. Кош, хонаш шилири. Ог тигеринин ужу «Ос азар оскус хана, кавай азар хавыяалыг хана...» дээш оон-даа оске «Боодей ог», «Чадыр ог», «Алдын орду»-удазыннар-биле оюн.	Ог ханазы, кошкун, кош, ог тигеринин ужурлары, хана баштары, ос, оскус хана, хавыяалыг хана, бодей ог, орду.	1
Ог - чаячы	Ог дугайында оюннар. Ожук даштары.	Ог оду, чер оду (бичий от, улуг от) Отту салырынын ужурлары (чангыс ыяш чалгаарааш кыпас, ийи ыяш кыпас, ыяш хуннежир дээш уш ыяш хуннежир дээш кыпас, ыяштын шиш, сукур ужун одагже угландыр салбас дээн о.ы.) Отче чем каарынын ужурлары. От биле сугга хамаарышкан ужурлар.	Ожук, ожук даштары, ог оду, чер оду, улуг от, бичий от. Чурулга «Анчынын одаа» Куш-ажыл Ог ажылы.	1
	Отче чем каарынын ужурлары. Отка хамаарышкан тоолчургу чугаалар, чалбарыглар			1

«Тол багы ог чуду, торел багы аал чуду»	Тыва календарь. Хундүткел состери	Тыва календарь (чыл санаашкыны , оонун иштинин кижигуннеринин чылдарын тодарадыр) Бичии улуска хамаарышкан адаар состер-дунмам, энийим,опей, ыдым, хунам, ачак дээш о.ы. Улуг улуска хамаарышкан адаар состер – акый, угбай, огбе, эне, кырган, кырган-авай... Торел-доргул улуска хамаарышкан состер – даай, кууй, честей, чаавай, ченге, шаны дээш о.ы. Оннук-тала аайы-биле адаар состер – эш, тала, эжим, оннук. Кижинин мергежилинге хамаарышкан состер.	Хундүткел состери	1	
Блиц - оюн	«Азыраарга мал озер, ажылдаарга чурт сайзыраар»		Торээн чугаа Чугаа сайзырадылгазы.	2	

4 класс. «Кожалардан мал хараар, кожолардан улегер алыр» 34ш.

№	Темазы	Билип алыр чуулдери	Ниити билиглер	Эртем харылзаазы	ш	
1	Кирилде кичээл	Делегей чоннары	Делегей чоннары, Оларнын бот-тускай культуразы. Омак соок кижилер деп кымнарыл?	Кожалар хараар, улегер алыр, оске соок кижилер, делегей чоннары, культура, бот-тускай культура.	Торээн чугаа. Номчулга. Чугаа сайзырадылга. Орус дыл. Развитие речи.	1
2	Кожалар хелбээ чоннар	Алтайлар, моолдар, буряттар.	Кожалар-холбээ чон.	Кожалар хараар, улегер алыр, оске соок кижилер, делегей чоннары, культура, бот-тускай культура.	Торээн чугаа Созулелдер Сугаа культуразы Кожаларнын аас-чогаалы.	1
		Хакастар, орустар.	Улусчу чанчыл			1
		Улусчу чанчылдарга домейлешкек чуулдер	Улусчу чанчыл домейлешкек чанчыл			1
3	Торел чоннар	Улусчу чанчыл, удурланыш-как чуулдер	Удурланышкак чанчыл	Турк чоннар	Торээн чугаа	1
		Турк чоннар дугайында ниити билиглер	Турел чоннар			2
		Тывалар, алтайлар, хакастар, шоорлар, кыргыстар, казахтар, узбектер, азербайджаннар, турктар дугайында	Турел чоннар аразында культурулуг болгаш торел, куда-баар харылзаалар.			1

<p>Ангы-соок улустар аразында чугаа культуразы</p>	<p>Орус, англи, турк, немец болгаш оске-даа дылдын уjur-дузаы кижилер-биле таныжары, аал-чуртун айтыржыры, бодунун чонунун дугайында (чурттакчыларынын саны, ажил-агый, культуразы, бойдузу, чанчылдары, уjurларынонуургадып билири)</p>	<p>Турк чоннар, шажын, культурулуг харылзаа, чугаа культуразы, билчилге.</p>	<p>Чугаа сайзырадылгазы. Улустун аас чогаалы. Куш-ажыл. Чоннарнын куш-ажылчы байырлалдары.</p>	<p>2</p>
<p>Коргузуг кичээлдер</p>	<p>Японнар, индийлер, тибеттер, кыдаттар, корейлер, моолдар, тывалар.</p>	<p>Чоон чук, чоон чук кижизи, национал костюмнар.</p>	<p>Чурулга кичээли, торээн чугаа -тоолдар</p>	<p>2</p>
<p>«Чоон чуктун кижизи мен» Ю.Кунзегеш</p>	<p>Бурунгу чоон чуктун чоннары.</p>	<p>Чоон чук улунун календары</p>	<p>Орус дыл – сказки.</p>	<p>1</p>
				<p>4</p>

	Тоолдары Чоон чукулун чаа чыл байырлалы	Чаа чыл байырлалдарынын агтары, кажан, канчаар эртип турары.		4	
«Кижичери кидирээшти г кижичеми химирелдиг»	Кижинин беш торээн чурту. Беш торээн чуртка ыдыктыг хамаарылга.	Иезинин ишти; торуттун ген чери; бичизинден маннап оскен чери; башкалангаш чурттаар чери; кызыл-дустааш чыдар чери.	Беш торээн чурт, башкалангаш чурттаар чер, кызыл-дустааш.	1 2	Бойдус «Торээн черим». Музыка – торээн чер дугайында улусчу ырлар, кожамыктар.
Чер-ием	Черге хамаарышкан ёзулалдар. Черге хамаарышкан хоруглар, суртаалдар. Чернин беримчези.	Ыяш кезерде чалбарыг, эм оыг чыырда, казарда чалбарыг. Ыяш, суг, аржаан дагыырда чалбарыглар. Чер даянмас, бистиг херексел черже кадавас, довурак буртулагпас. Кат-чимис, гараа-быдаа	Беримче, дагылга, чалбарыг, хоруглар, суртаалдар.	3 1 2	Чурулга Бойдус Торээн чугаа Музыка
Туннел кичээл	Шылгалда Моорей-кичээл	Тест. «Кожалардан мал хараар, кожалардан улегер алыр»		1 2	

